

Tema Editörlerinden...

İnsan 'ne'yi, neden bilmek ister? Bilmenin farklı biçimleri, farklı yollarının gündelik yaşam pratiklerimizdeki etkisi nedir; ne olabilir; bu etki nasıl işler? Bilmeyi ve bilme biçimlerimizi kurumsallaştırdığımızda ne olur? Bilmenin farklı biçimleriyle eleştirel okumalar arasındaki bağıntı nerede başlar, nerede kopar? Siyasal ve akademik anlamda muktedirin gözetimi altında bir kurumsallaşmış bilme, eleştireliliğe ne yapar? "Eleştirel Sosyal Bilimler ve Üniversite" temalı bir sayıda arka planda yatan soru(n)lar bu kadar genel/evrenselken, bu soruların içerisinden geçtiği ve tikel(ler)e odaklanan çalışmalar, somut (ve geçici olmak kaydıyla) yanıtlara işaret edebilir. Geçici: Zira eleştirelilik, olan biteni bilmenin ve bu bilgiye dayanılarak yapılan saptamaların geçiciliğini baştan kabul etmeyi gerektirir. Bu, bilmenin doğası gereği tarihsel, toplumsal, kültürel ve siyasal bağlamlarla bağlı olmasının da kabulü anlamına gelir.

Modern ulus-devlet yapılanması içinde bilmenin devlet vasıtasıyla kurumsallaştığı ana sahalardan biri olarak üniversiteler, kurumsallaşmanın getirdiği otoriteyle bizatihi bağlı oldukları tarihsel, toplumsal, kültürel ve siyasal bağlam üzerinde bilgi—ve dolayısıyla iktidar—tekeli iddiasının da taşıyıcılarıdır. Ancak, hemen burada, bu iddianın belirleyici koşulunun doğrudan üniversitelerin söz konusu bağlamlara gömülü olmaları ve devletle kurdukları ve/ya da devletin üniversitelerle kurduğu ilişki olduğunu söylememiz gerekiyor. Evrensellik ve tekel iddialarını zorlayan böyle bir bağlamsallık ve koşulluluk göz önüne alındığında, bilme biçimlerimizi, bu biçimlerin—her anlamda—iktidar pratikleriyle bağıntı ve bilme-gündelik yaşam-özne ilişkisini eleştirel bir perspektiften ele alabilmek; bunun içinse kurumsallaşmış bilme biçimlerini ve dolayısıyla üniversiteleri tarihsel-yapısal dönüşümler içerisinden okumak gerekiyor. Ve nihayet, bu okumanın tarihselliğini yapıya kilitlemeden, yapısal koşulların farklı öznel tecrübeler üzerinden bilmeye ve iktidara etkisine de bakmak gerekiyor.

Yirminci yüzyılın otuz yıllık dilimi ve yirmi birinci yüzyılın başları dünya genelinde—farklı biçimlerde ve farklı eğitim politikalarıyla olsa da—üniversitenin dönüşümünün hızla ilerlediği bir sürece evsahipliği yapageldi. Bu süreci, kısaca—ve indirgemeciliğe düşme riskinin farkında olarak—eğitimde neoliberal yapılanmayla tanımlıyoruz. Kısaca, bilme pratiğinin ve dolayısıyla eğitimin, öğrenmenin ve öğretmenin, üniversite yapılarının, devlet(ler) eliyle serbest piyasa mekanizmasından çıkarsanan ölçütler, öncelikler ve yaklaşımlar üzerinden yeniden yapılandırılmasından bahsediyoruz. Farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda, farklı şekillerde ilerleyen bu süreçteki ortak—ve dolayısıyla belirleyici payda—ise aslında sürece içkin gerilimi, tedirginliği ve çelişkiyi

gösteriyor. Bu ortak paydayı şimdilik ve kabaca üretimle tüketim öncelikleri arasındaki gerilim üzerinden tanımlıyoruz: Bilginin, bilenin, öğrenenin tüketici olarak üretimi. Açmak gerekirse, özellikle sosyal bilimler alanında akademik olanın ve olmayanın doğrudan tüket(il)mek üzere üretilmesinden bahsederken, bilgiyle halleşmenin değerinin serbest piyasa mekanizması içerisinde ölçülmesine işaret ediyoruz. Buna bağlı olarak, tüketim değeri olmayanın reddedilmesinden ve akabinde lağvedilmesine değiniyoruz. Yanı sıra, bizatihi eleştirelliğin serbest piyasa koşulları üzerinden tanımlanan birey tiplemesine bağlı olarak, fayda-maliyet hesabını yapabilmeye kısıtlanmasını kastediyoruz.

Bu sayıda “Eleştirel Sosyal Bilimler ve Üniversite” temasının geniş kapsamını hesaba katarak yola çıkarken, aklımızda sosyal bilimlerin, üniversite yapısının ve işleyişinin bugünkü dönüşümünü anlamak için bir yandan akademik addedilene ve entelekte, diğer yandan akademide özneleşenlere ve nihayetinde sosyal bilimsel var olma biçimlerine içkin sınırlılıklara ve açılım imkânlarına değinen, bu eksenler etrafında eleştirel okumalar sunan çalışmalara uzanabilme umudu vardı. Umudumuz büyük oranda gerçekleşti.

Nitekim bu sayıdaki ilk makale Türkiye’de neoliberal eğitim politikalarıyla radikal biçimde değişime uğratılan üniversitenin temel aktörlerinden birine, üniversite öğrencilere odaklanıyor. “Öğrenciler İçin Üniversitenin Anlamı: ‘Bizim Düşlediğimiz Üniversite...’ ” başlıklı makalede yazarlar Engin Sarı ve Çağla Karabağ Sarı, Ankara’da dört köklü kamu üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerle yürüttükleri görüşmelerden ve gözlemlerden yola çıkarak, üniversitenin büyük kentlerde yaşayan öğrencilerin yaşamında neye karşılık geldiğini araştırıyorlar. Dünyada ve Türkiye’de üniversitenin bir fikir ve kurum olarak neoliberal politikaların manipülasyonu ve tehdidiyle karşı karşıya olduğunu tespit eden yazarlar, tartışmaya sürecin yarım asırlık sosyopolitik köşe taşlarını anarak başlıyorlar. Ardından öğrencilerin tanıklıklarına ve deneyimlerine yer veren Sarı ve Karabağ Sarı, üniversiteyi ve aktörlerini karar alma süreçlerinin dışına iten ve akademinin bilgiyle ilişkilene biçimini piyasanın aklıyla tarif eden neoliberal politikalara karşın, üniversitelerin bugün de öğrencilerin yaşamlarında etkili rol oynadığını gösteriyor: Bilginin toplumsal işlevini geri plana iten ve akademiye kolonize eden piyasa-odaklı tehdide karşın, üniversite, öğrencilerin kendilerini gerçekleştirme, bağımsız ve politik birer özneye dönüşme süreçlerinde ilerici bir potansiyel taşıyor.

Sayının ikinci makalesi, neoliberal dönüşüm sürecine kurumsal iktidar pratikleri ekseninden bakıyor; devlet politikaları vasıtasıyla Türkiye’de yükseköğretimin serbest piyasa mekanizmasına paralel olmasının ötesinde massedilme ihtimalini yaşam boyu öğrenme söylemi örneği üzerinden soruşturuyor. Fuat Güllüpinar ve Emre Gökalp, “Neoliberal Zamanın Ruhu, Yaşam Boyu

Öğrenme ve İstihdam İlişkileri: Yaşam Boyu Öğrenme Politikaları'nın Eleştirel Bir Analizi" başlıklı makalede, yaşam boyu öğrenme ekseninde geliştirilen eğitim politikalarının, mevcut yapılanma içinde ve dolayısıyla neoliberal kapitalizmin gerekleri doğrultusunda bilginin metalaştırılmasına, çalışanların/işçilerin güvencesizleştirilmesine ve moderne özgü 'endişe' halinin yaşamda kalmak için duyulan gündelik endişeye dönüştürülmesine yol açtığına işaret ediyorlar. Güllüpınar ve Gökalp, yaşam boyu öğrenme üzerine yaptıkları karşıt bir okumayla, mevcudun tersine çevrilebilme ihtimallerini, diğer bir ifadeyle, 'tolerans, müzakere, çatışma çözümleri, demokratik iletişim ve güvene dayalı sivil ilişki modellerinin ve yeteneklerin öğretildiği bir eğitime dönüştürülmesinin potansiyeli'ni tartışmaya açıyorlar.

Bir sonraki çalışma, "Sosyal Bilimler Alanındaki Akademisyenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanım Pratikleri: Bitmemiş Bir Alan Çalışmasından Notlar" başlıklı makalesiyle Eda Çetinkaya'ya ait. Yazar, bireysel ve toplumsal ilişkilerin yerel ve küresel düzeyde yeni medyanın işgaline uğradığı bir dönemde, üniversite-yeni medya-akademik pratik ilişkisine yakından bakıyor, aldığı notları okuyucuyla paylaşıyor. Dikkatini üniversiteye ve özellikle de *yerlisi* olduğu sosyal bilimler alanına yönelten Çetinkaya, söz konusu teknolojilerin akademik gündelik hayattaki yerini incelerken başvurduğu niceliksel ve niteliksel yöntemleri tartışmaya açıyor. Esas olarak Ankara, Mardin, Gümüşhane, Yozgat, Eskişehir gibi farklı kentlerde, farklı üniversite deneyimleri yaşayan akademikle derinlemesine görüşmeler yürüten, etnografik gözlemlerde bulunan yazar, niceliksel verileri ise yüz yüze anket çalışmasıyla elde ediyor. Yaş, toplumsal cinsiyet, unvan gibi değişkenleri dikkate alarak akademiklerin yeni medyayla ilişkilene ve bu pratiği anlamlandırma biçimlerine odaklanan Çetinkaya, bilgi üretim ve aktarım süreçleri kadar öğretim üyesi-üniversite-öğrenci arasındaki iktidar ilişkilerini de derinden etkileyen bu *yeni* ilişkinin, akademik gündelik'te ürettiği gerilimlere odaklanıyor, sorular soruyor.

Sayının son makalesi, buraya kadar tartışılanları, Sartre, Foucault ve Bourdieu'dan yola çıkarak, 1960'lardan bugüne etkili olan bir tartışmanın, bir Fransız düşünce geleneğinin eksenine taşıyor. Nazlı Ökten-Gülsoy, "Sartre'a karşı? Foucault ve Bourdieu'da Düşünme ve Entelektüelin Siyasal Sorumluluğu" başlıklı çalışmasında kurumsal bilgiyle eleştirel bir iştilal içinde olanların toplumsal/politik eylemliliklerini ve/ya da eylemsizliklerini entelektüelin sorumluluğu kapsamında tarihsel bir analize tâbi tutuyor. Bunu yaparken, bilgi ile iktidarın farklı formları arasındaki ilişkiyi entelektüellerin toplumsal ve siyasal bağlılıkları üzerinden resmediyor. Ökten-Gülsoy makalesine temel teşkil eden tartışmaları neoliberal yapılanmaya karşıt 'etkin bir entelektüel' çizginin imkânlarına yönelik olarak irdeliyor.

Bu sayının “Yorum” kısmında, Sibel Özbudun ve Cem Kaptanoğlu’nun üniversite ve neoliberal zamanlarda bilgi-üniversite-serbest piyasa üzerine eleştirel değerlendirmeleri diğer çalışmalara ekleniyorlar. Kaptanoğlu, ‘ülkemizde üniversite mümkün mü?’ sorusuyla bitirdiği değerlendirmesinde, üniversitenin tarihsel kökenleri itibarıyla *olmazsa olmazı* olarak işleyegelen dayanışma önceliğinden hızla uzaklaştığı sosyo-politik bağlamlara örnek olarak Türkiye’de 1980 sonrası yeniden yapılanma sürecinin bugün getirdiği üniversite hâlini tartışıyor. Bir yandan serbest piyasaya endeksli özgürlük anlayışının rekabetle sınırlı kapsamı diğer yandan merkezîyetçi bir denetim ağına takılmış üniversitelerde örgütlü akademik etkinliğin—öğrenci, öğretim görevlisi düzeylerinde—ne ölçüde olası olduğunu soruşturan Kaptanoğlu’nun bıraktığı yerden, Özbudun, Türkiye’de sosyal bilimler alanında son otuz yılda yaşanan dönüşümleri neoliberal yapılanmanın yerleştiği Kuzey Amerika örneğiyle karşılaştırmalı bir perspektiften analiz ediyor. Özbudun değerlendirmesinde, sosyal bilimlerin içerisinden geçtiği sürecin doğrudan toplumsal ve siyasal bağlamla bağıntılı olduğunu ve aynı şekilde, üniversite dönüşümünün kendisinin toplumsal-siyasal bir olgu olduğu açığa çıkarıyor. Özbudun’un değerlendirmesi bu sayıdaki yazıların tümünü kesen—genelde üniversitenin özelde sosyal bilimsel alanların neoliberal çözülme süreçlerinde akademinin sorumluluğuyla ilgili—bir kaygıya eşlik ederken olası bir hatta da işaret ediyor: ‘...sosyal bilimcilerin *akademia* koridorları, dergi sayfaları, kendilerini erişilmez ve masun hissettikleri küçük, muhalif mahfiller ile hayatı buluşturmaları, bir kez daha sokağa inmeleri gerekecek. ... birikim ve yetilerini, daha eşitlikçi, özgürlükçü, yaşanabilir, insanca bir dünya adına, madunlarla, ezilenlerle, sömürülenlerle paylaşımaya sokarak’.

Eleştirel Sosyal Bilimler’in geçtiği bir yolda Stuart Hall’dan ve Kültürel Çalışmalar Okulu’ndan bahsetmemek derin bir eksikliğe yol açar. Geçtiğimiz Şubat ayında yazılarını bizlere emanet ederek bu dünyadan ayrılan Hall anısına bir yazı fikri gündemimize geldiğinde, Sevilay Çelenk’in önerisinin hem günümüz toplumsal dinamiklerine akademiden doğru bakma biçimleri açısından hem de Stuart Hall’u bu sayfalarda anmak açısından yapabileceğimizin en doğrusu olduğunda karar kıldık. Dolayısıyla, bu sayıda Stuart Hall’un daha önce Hakan Tuncel çevirisiyle yayınlanan, yerel ve küresel arasındaki etkileşimi kültürel eksende eleştirel bir okumaya tâbi tuttuğu metnini yayınlıyoruz.¹ Hall, bu metinde yerel-küresel bağıntısını (yeni-)kimlik(ler) söylemi temelinde bir okuma denemesi sunuyor. Kendisinden beklenecek şekilde bir yandan akli huzursuzluğa davet ederken diğer yandan tahakküme karşı mücadele imkânlarının umudunu seslendiriyor: ‘Daha rahat uyumanızı sağlamaya çalışmıyorum. ... daha yeni anlamaya başladığımız yepyeni biçimlerle her zamanki çelişkiler, her zamanki

mücadele var önümüzde'. Bu anlamda, tam da Nazlı Ökten-Gürsoy'un işaret ettiği entelektüelin (toplumsal-siyasal) sorumluluğuyla ilgili olarak okunabilecek bir metinle karşı karşıya kalıyoruz.

Nihayet, Umut Yener Kara'nın hazırladığı, Jean-Louis Fabiani'nin, *Fransız Filozofu Kimdir? Kavramların Toplumsal Yaşamı (1880 – 1980)* adlı kitabının eleştirisi sayının temasıyla da bağlantılı bir biçimde, felsefe disiplini içerisinde kendine özgü bir yere sahip olan Fransız ekolünün tarihsel seyrine kavramlar üzerinden odaklanan bir çalışmanın tarihsel-toplumsal nabzını tutuyor. Kara, bir yandan Fabiani'nin çalışmasının içerik ve metodolojik bilgisini aktarırken diğer yandan kavramların sosyolojik tarihinin döküldüğü an'ın bilgiyle ilişkisine odaklanıyor. Bu an'a özel—ve muhtemelen tema yazılarının tümünde izlenebilecek—aklın kötümserliğine, Kara'nın işaret ettiği iradenin iyimserliğini eklemek, yukarıda, Özbudun'un işaret ettiği hatta yakınlaşmayı da olası kılıyor: 'Beşeri ve sosyal bilimler kendilerini yenilemek istiyorlarsa düşlere, tehlikeli birleşimlere, öngörülemez deneylere, yeni pratiklere ve biraz da iyimserliğe ihtiyaç duymaktadır'.

Fransız araştırmacı Jean-Louis Fabiani'nin "Düşünsel Sınırlar ve Rekabetçi Parçalanma. Avrupalı SBB İçin Ortak Zemin Nedir?" başlıklı yazısı (Umut Yener Kara'nın çevirisiyle), 'yarım yüzyıllık bütünleşik bilim politikalarından sonra günümüzün ulus-sonrası bağlamında nasıl bir yerde durmaktayız?' sorusuyla açılıyor. Farklı disiplinler arasındaki sınırların esasen 'rekabetçi bir parçalanma'nın ürünü olduğuna işaret eden Fabiani, bu sınırların önemli ölçüde disiplinlerin iç ritüelleri ve retorikleri vasıtasıyla korunduğunu ileri sürüyor. Fabiani'ye göre, sosyal ve beşeri bilimler içerisinde mevcut disiplinlerin geleneksel sınırlarını aşan post-disiplinler ve yenilikçi pozisyonları neoliberal bir tehdide indirgeyenler, farklı disiplinlerin birbirleriyle iletişimden doğacak bir yenilenme fırsatını da görmezden gelmektedirler. Fabiani, Avrupa'da retorik bir çöküş ve parçalanma döneminden geçen sosyal ve beşeri bilimlerin bu yarılmayı nasıl aşabileceklerine dair önerilerde bulunuyor.

Bu sayıda ayrıca tema eksenindeki tartışmalara boyut katacağına ve akademia'nın neoliberal işgalinin Türkiye'deki anlamıyla yüzleşmemize katkı sunacağına inandığımız bir söyleşiye de yer veriyoruz. Prof. Dr. Neşe Özgen, etki alanını ve debisini gün geçtikçe artıran bir neoliberal tehdit karşısında giderek başkalaşan, piyasalaşan akademiye anlatıyor ve mevcut eğitim politikalarına karşı kürek çekmenin nasıl bir deneyime karşılık geldiğini paylaşıyor. 'Bağımsız, evrensel bilim ölçütlerine ilişkilendirilmiş ve eklenmiş, YÖK sistemi dışına çıkartılmış ama etik kurallarını ve çalışma ilkelerini tartışarak ve eleştirerek geliştireceğimiz bağımsız enstitü ve akademileri kurmamızın zamanının geldiğini ve geçmekte

olduğunu, dolayısıyla da kürek çekmekten vazgeçmek gibi bir seçeneğimizin olmadığını da hatırlatarak. Söyleşiyi gerçekleştiren İncilay Cangöz, mevcut yükseköğretim politikalarını üreten ‘neoliberal iklimi’ de değerlendiriyor.

Sayının son sayfaları, Fransız araştırmacı Jean-Louis Fabiani’nin “Düşünümsel Sınırlar ve Rekabetçi Parçalanma. Avrupalı SBB İçin Ortak Zemin Nedir?” başlıklı çalışmasına ayrıldı. Fabiani’nin yazısı, ‘yarım yüzyıllık bütünleşik bilim politikalarından sonra günümüzün ulus-sonrası bağlamında nasıl bir yerde durmaktayız?’ sorusuyla açılıyor. Farklı disiplinler arasındaki sınırların esasen ‘rekabetçi bir parçalanma’nın ürünü olduğuna işaret eden Fabiani, bu sınırların önemli ölçüde disiplinlerin iç ritüelleri ve retorikleri vasıtasıyla korunduğunu ileri sürüyor. Fabiani’ye göre, sosyal ve beşeri bilimler içerisinde mevcut disiplinlerin geleneksel sınırlarını aşan post-disipliner ve yenilikçi pozisyonları neoliberal bir tehdide indirgeyenler, farklı disiplinlerin birbirleriyle iletişimden doğacak bir yenilenme fırsatını da görmezden gelmektedirler. Fabiani, Avrupa’da retorik bir çöküş ve parçalanma döneminden geçen sosyal ve beşeri bilimlerin bu yapılmayı nasıl aşabileceklerine dair önerilerde bulunuyor.

Bu sayının hazırlanmasında, sürecin her aşamasını bizler açısından öğretici ve akademik açıdan umut verici kılan birçok bilim insanının desteğini aldık. Mülkiye Dergisi’nin yayın kurulu üyelerine, her türlü sorumuza gecikmeden yanıt veren Sarp Balcı’ya, içeriğin düzenlenmesinde desteğini esirgemeyen Sevilay Çelenk’e ve özellikle sayıya katkı sunan bütün yazarlara teşekkür ederiz. Eleştirel Sosyal Bilimler ve Üniversite temasının tek bir sayıyla kapatılamayacak ölçüde çok-boyutlu, çok-katmanlı olmasından yola çıkarak, bu sayının yeni sorulara, yeni tartışmalara ve yeni sayılara kapı açmasını dileyerek, sözü okura bırakıyoruz.

Simten Coşar - Hakan Ergül

Sonnot

¹ Hall S (1991). The Local and the Global: Globalization and Ethnicity. *İçinde: King, A (der), Culture, Globalization and the World System*, New York: Macmillan, 19-39. Bu kitaptaki metinler, 1 Nisan 1989’da State University of New York’da düzenlenen aynı başlıklı bir sempozyumdan alınmıştır. Bu metin, Stuart Hall’un sempozyumda yaptığı iki konuşmadan ilkidir. Metnin Türkçe çevirisine ayrıca *şu kaynaktan ulaşılabilir: Hall S (1995). Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik. Çev. H Tuncel. Mürekkep 3-4: 68-77.*